

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.2/.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.23.24>

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОТИПРАВНОСТІ УЧАСНИКІВ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

Агапова Каріна Вікторівна,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті надано характеристику детермінізму та виокремлені основні причини й умови, що сприяють кримінальній протиправності молодіжних угруповань. Доведено, що неформальні молодіжні групи являють собою особливий різновид молодіжних субкультурних систем, що є типовим варіантом трансформації молодіжних об'єднань, які у певному сенсі відображають взаємовплив соціально-педагогічних та кримінальних факторів у дозвільній сфері. Втягнення молоді до кримінальної субкультури відчужує їх відмінність від нормального життя, призводячи до певних уявлень, збільшуючи розрив й зменшуючи можливість повернення у соціокультурний простір суспільства. На зміну свідомості молодих людей впливає зручна модель сприйняття навколишнього світу, що виправдовує вчинення протиправних дій, заперечує провину та відповідальність за вчинене, прикриває злочинні спонукання хибними мотивами, а насильницькі дії – хибним почуттям колективізму, взаємодопомоги, звинуваченням жертви. В окремих випадках група, що стихійно склалася, переростає в кримінальну під тиском лідера, який найчастіше сам шукає соратників для вчинення кримінальних правопорушень і, відповідно, формує її. Наголошено, що неорганізованість дозвілля більшості молоді, відсутність батьківського та соціального контролю, неорганізована профілактична робота сприяють консолідації молодих людей та підлітків у неформальні групи антигромадської спрямованості з власною субкультурою та системою взаємин.

До спеціальних детермінантів вчинення кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями слід віднести: дисфункціональність сім'ї; соціальну дезадаптацію особи та інші відчуження від соціального середовища; вікові, психічні та інші особистісні особливості; готовність уникнути від вирішення життєвих проблем у світі алкоголю та наркотиків, що утворюють тимчасову ілюзорну стабільність; відсутність можливості реалізуватися у суспільно корисній діяльності; відчуття безцільності існування; відданість близьким; дистанціювання від успішних молодих людей; вплив асоціального середовища.

Ключові слова: молодь, угруповання, молодіжний рух, детермінанти, причини, умови, запобігання.

**CAUSES AND CONDITIONS OF CRIMINAL ILLEGALITY
OF MEMBERS OF YOUTH GROUPS**

Agarova Karina Viktorivna,
Graduate Student at the Department
of Criminal Law and Criminology
(Odessa State University of Internal
Affairs, Odessa, Ukraine)

The article describes the determinism and highlights the main causes and conditions that contribute to the criminal illegality of youth groups. Informal youth groups have been shown to be a special kind of youth subcultural system, which is a typical variant of the transformation of youth associations, which in a sense reflect the interaction of socio-pedagogical and criminal factors in the permissive sphere. Involving young people in the criminal subculture alienates their difference from normal life, leading to certain perceptions, widening the gap and reducing the possibility of returning to the socio-cultural space of society. The change of consciousness of young people is influenced by a convenient model of perception of the world around, which justifies wrongdoing, denies guilt and responsibility, covers criminal motives with false motives, and violent actions – false feelings of collectivism, mutual aid, accusations of victimhood. In some cases, the spontaneous group grows into a criminal group under the pressure of the leader, who often looks for associates to commit criminal offenses and, accordingly, forms it. It is emphasized that unorganized leisure of the majority of young people, lack of parental and social control, unorganized preventive work contribute to the consolidation of young people and adolescents into informal anti-social groups with their own subculture and system of relationships.

Special determinants of the commission of criminal offenses by youth groups include: family dysfunction; social maladaptation of the person and other alienations from the social environment; age, mental and other personal characteristics; willingness to avoid solving life's problems in the world of alcohol and drugs, which create temporary illusory stability; lack of opportunity to be realized in socially useful activities; a sense of futility of existence; devotion to relatives; distancing oneself from successful young people; the influence of antisocial environment.

Key words: youth, grouping, youth movement, determinants, causes, conditions, prevention.

Вступ. У сучасних умовах, коли Україною взятий упевнений курс на побудову демократичної правової держави, особливої актуальності набуває захист прав і законних інтересів особи, у тому числі й боротьба зі злочинністю.

Кримінальна ситуація в Україні, що склалась протягом останнього десятиріччя, вимагає вжиття адекватних заходів із протидії злочинності. Стабільна криміналізація суспільства, високий рівень злочинності, значне її омолодження представляють серйозну загрозу для реформ, спрямованих на побудову в нашій країні демократичної, правової, соціальної держави. Для створення належної противаги цим явищам необхідна державна політика, що забезпечуватиме не тільки своєчасне реагування правоохоронних органів на кожний факт вчинення кримінального правопорушення, але й вжиття ефективних запобіжних заходів.

Очевидно, що своєчасне виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, має не тільки правове значення, але й спричиняє позитивний психологічний вплив, демонструючи прагнення і здатність осіб,

які здійснюють кримінальне переслідування, всебічно, повно і об'єктивно встановити всі обставини його вчинення, у тому числі детермінанти. Необхідно також відзначити соціальне значення їх запобіжної діяльності, оскільки виявлені і усунуті причини та умови, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, не можуть сприяти аналогічному або іншому кримінальному протиправному діянню [1, с. 19].

Пошук шляхів встановлення детермінації злочинності був предметом активних дискусій у різні періоди, зокрема у працях Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, В. В. Василевича, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, І. І. Карпеця, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, С. І. Нежурбіді, В. І. Шакуна, Н. В. Яницької, Н. М. Ярмиш та ін. Напрацювання зазначених учених містять низку положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються окремих аспектів кримінальної протиправності молоді і створюють значне теоретичне підґрунтя для подальших досліджень. Однак, вивчення причин та умов, що сприяють вчинення протиправних дій молодіжними угрупованнями в Україні не було здійснено.

Постановка завдання. Вищевикладене вказує на актуальність дослідження, метою якого є встановлення причини та умови кримінальної протиправності учасників молодіжних угруповань.

Результати дослідження. У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну обумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму являються зв'язок і взаємодія. Як зазначає Н. Ф. Кузнєцова, кримінологічна детермінація являє собою вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в рамках більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи й суспільства. У свою чергу ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ [2].

Найчастіше терміном «детермінанти злочинності» у науковій літературі охоплюються причини та умови вчинення злочинів. На думку О. М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [3, с. 79]. Як зазначає Н. М. Ярмиш, детермінізм – це категорія, що виражає будь-яку обумовленість явищ, предметів, процесів, усі види зв'язків між ними. Причинність же – категорія, призначена для того, щоб висловлювати виключно причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [4, с. 35].

У свою чергу В. В. Лунєєв зазначає, що у ході розвитку сучасної науки розкривається все більше різноманіття форм зв'язку явищ, що виражаються у вигляді співвідношень, що не мають явного і безпосереднього причинного характеру. Дійсно, причинність в кримінології ніколи не реалізується в «чистому» вигляді, звільненому від присутності інших форм зв'язку, і тільки абстрактно може бути відділена від них. Однак така абстракція може бути плідною і ефективною, оскільки допомагає розкрити причинність кримінальних явищ як основи, на якій ґрунтується вся система соціальних явищ. Але коли причинний зв'язок розкритий, ми повинні знову повернутися до цілісної картини криміногенності, тобто впровадити вивчення причин у складну мережу взаємозалежностей. Усі форми причинного і функціонального зв'язку охоплюються одним поняттям детермінації. Детермінація – вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та причинну обумовленість усіх явищ. Вона протистоїть індетермінізму, котрий заперечує загальний характер причинності.

При всій складності причинності в кримінології вона пізнавана на основі багатьох наявних, і особливо статистичних, методів. У цих цілях кримінологія та на її основі статистика, що розвивається, конкретизують поняття причинності стосовно окремих явищ і процесів кримінологічно значимого характеру [5, с. 473-474].

Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, які її детермінують як свій наслідок. Причини та умови злочинності не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, які розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок. Причинний зв'язок – зв'язок генетичний. При визначенні того, що було причиною, а що наслідком, треба виділити два основні елементи, один з яких «причина», а інший – «наслідок». До причин протиправної поведінки необхідно відносити соціально-психологічні детермінанти, які складаються з таких елементів, як економічна, політична, правова, побутова психологія на різних рівнях суспільної свідомості [6, с. 66].

Другим, після причини, видом детермінант є умови. Ними можуть бути різноманітні фактори, які сприяють чи створюють можливість виникнення наслідку. Їх дія на наслідок опосередкована причиною. Категорія «умова» пов'язана з категорією «можливість» та її кількісним виразом «ймовірність». Умови не містять тих потенційних сил, якими володіють причини для породження наслідку. Але вони забезпечують дію (прояв) причини. Без умов, без взаємодії їх з причиною остання або не буде діяти, або не з'явиться. За наявності одних тільки умов можливість появи наслідку не перетворюється в реальну дійсність.

Стосовно предмета нашого дослідження перше – це конкретні злочинці та вчинювані ними кримінальні правопорушення, а друге – молодіжна злочинність як особливе соціальне явище. Головним залишається те, що злочинна спрямованість особистості в силу її способу життя і поведінки створює передумови для вчинення саме кримінальних протиправних діянь. Отже, першочергове значення мають умови суб'єктивного характеру. Точніше, центральною є проблема особистості, але дуже істотну роль відіграє й соціальне середовище.

Регулятором діяльності спільноти виступають групові потреби, колективні інтереси та мотивація, а також групові норми поведінки – формальні й неформальні. Групові потреби, інтереси та мотивація разом з груповими нормами поведінки спрямовані на реалізацію двох основних форм групової діяльності: предметної (за типом суб'єкт – об'єкт) та спілкування (за типом суб'єкт – суб'єкт). Вони не втрачають при цьому значення детермінант колективної діяльності. Специфіка їх полягає в регуляції внутрішньо групового спілкування, міжособистісних відносин. Такий підхід дає змогу виділити фактори, що обумовлюють злочинність у сфері молодіжних угруповань.

Відомо, що у багатьох випадках правопорушення виникають під впливом гострих емоційних станів. Початкові елементи механізму протиправних вчинків під впливом емоцій саме такі, як і при раціональній поведінці. Але потім процес розгортання механізму змінюється: на цій стадії емоції настільки охоплюють правопорушника, що психологічний процес вибору цілі, засобів, правової та моральної оцінки скоєного згортається і тоді перехід до дії настає після появи образу бажаного об'єкта.

Поеднання антисуспільної спрямованості особистості, слабкого розвитку інтелекту й емоційного збудження викликає неспроможність дії механізмів внутрішнього контролю. Потреба суб'єкта задовольнити актуальну потребу вступає у протиріччя з об'єктивною дійсністю. При цьому виникає проблемна ситуація, тобто сукупність обставин, що потребують виходу, швидкого прийняття рішення. Така ситуація є фактором, який актуалізує потреби і мотивує відповідну поведінку (правомірну або злочинну). Можливість незаконним шляхом задовольнити свої потреби співпадає з проблемною ситуацією. Це провокуюча ситуація. Тому її в багатьох

випадках можна розглядати як виникнення незаконних можливостей для задоволення актуальних потреб.

Якщо розглядати механізм злочинної поведінки – потреби, мотивацію, то необхідно звернути увагу на систему ціннісних орієнтацій особи. Останні стимулюють мотиви, що склалися, та закріплюють антисоціальну лінію поведінки. Ціннісні орієнтації засвоюються людиною в різноманітних соціальних групах, в яких вона мешкає, працює, вчиться, проводить вільний час. Засвоєння цих орієнтацій тісно пов'язане зі ступенем адаптованості особи до способу життя, звичок, потреб цих груп. В основі протиправної поведінки, лежить інша система цінностей та правил, що закріплені в правових і моральних нормах. Виходячи з цього, деякі вчені називають специфічною рисою особи злочинця антисуспільну установку [7, с. 82].

Саме в соціальному середовищі формуються «суспільні хвороби» – соціальна патологія. До особливо небезпечної соціальної патології можна віднести таке негативне явище, як насильство. Останнє і багато інших «суспільних хвороб», змінюючись на різних етапах розвитку суспільства та впливаючи один на одного, породжують складні й викривлені форми поведінки людей. Проблема, на нашу думку, може бути розглянута в такий спосіб: хоча окремі кримінальні правопорушення вчиняються свідомо, під впливом тих чи інших мотивів, їх причини криються в глибинних прошарках процесів суспільного розвитку і так чи інакше пов'язані з соціальним середовищем, відносинами у сфері відкритого простору. Змінюються люди, змінюється процес суспільного розвитку, а молодіжна злочинність залишається. У результаті проблема полягає в тому, як забезпечити контроль над її негативним впливом на людей і суспільством загалом.

Кримінальні правопорушення молоді проявляються у формі індивідуальних спонукань, утворюючи реальний соціальний зміст відповідної злочинної поведінки. Коріння зазначеного соціального змісту слід шукати не тільки в самій особі злочинця, а й (можливо, головним чином) в її міжособистісних відносинах. Але навіть при цьому, на нашу думку, неприпустимим є ігнорування значення та ролі особи злочинця [8, с. 326].

Кримінологією давно встановлено, що особи молодіжного віку частіше чинять кримінальні правопорушення агресивного, імпульсивного характеру [9; 10]. Протиправна ж поведінка осіб старшого віку менш імпульсивна, більш обдумана, в тому числі і з точки зору можливих наслідків такої поведінки. Нарешті, вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їх інтересів, спосіб життя, що не може не позначатися на протиправних діяннях. Тенденція росту злочинності неповнолітніх вимагає не лише моральної, а й спеціальної правової підготовки. Необхідно також пам'ятати, що багато хто із цієї категорії правопорушників має психічні аномалії (як спадкові – психопатія, слабоумство в формі дебільності і ін., так і такі, що мають набутий характер – алкоголізм, наркоманія, травми центральної нервової системи та ін.) [11, с. 48].

Формування антисоціальної поведінки у дітей становить процес нагромадження особистісних деформацій у сферах потреб, інтересів, ціннісних орієнтирів. За несприятливих умов формування у дитини виникає невідповідність між рисами і якостями особи та вимогами навколишньої дійсності. Вона виявляється не адаптованою до навколишнього соціального середовища.

Аналіз вивчених кримінальних проваджень засвідчує, що такий вид злочинності, як насильницька, значною мірою є наслідком міжособистісних зіткнень. Насильницькі злочини як за генезисом, так і за змістом, є завжди конфліктами, причому ці конфлікти є доволі гострими і мають різноманітні форми прояву, які в результаті призводять до кримінального насильства. У цьому відношенні макрорумови сучасного

стану суспільства сприяють кримінальному насильству у сфері вуличного простору. Саме в цих умовах наприкінці ХХ століття в нашій країні з'явився новий вид злочинів, що належать до тяжких насильницьких злочинів, – убивства, що вчиняються організованими злочинними групами з метою усунення конкурентів у сфері бізнесу, політики, а також убивства, вчинені при «розбірках» злочинних угруповань [12].

Загалом можна говорити про значне збільшення в життєдіяльності суспільства приводів для вчинення кримінальних правопорушень. Вони часто виникають у результаті провокуючої поведінки потерпілих, що взагалі характерно для детермінації посягань молодіжних угруповань. Як свідчать результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень у архівах судів, більшість хуліганств вчинюється стосовно осіб, які перебувають у стані сильного сп'яніння.

Отже, до чинників, що належать до причинного комплексу та сприяють вчиненню кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями, відносять і віктимну поведінку жертв. Аналіз такої поведінки потерпілих дає змогу глибше розібратися в тому, чому вчиняються кримінальні правопорушення у громадських місцях, які особи частіше стають їх жертвами, який механізм відносин «злочинець – жертва», і на цій основі виробити заходи віктимологічного запобігання [13].

На якісний характер молодіжної злочинності також впливає зниження порогу моральних і моральних цінностей, маргіналізація певної частини населення, зростання кількості стресових ситуацій, ослаблення різних форм соціального контролю, негативний вплив соціального середовища. Під впливом соціальних та інших суперечностей, що об'єктивно склалися, створюються умови для формування і дії найрізноманітніших внутрішніх мотивів до вчинення насильства: користь, прагнення до задоволення своїх внутрішніх потреб, прагнення до самоствердження будь-якими способами тощо. Для значної кількості молодих людей стало звичайною справою вирішувати міжособистісні конфлікти насильницьким шляхом, без звернення до правоохоронних органів відповідно до передбачених законом процедур [14, с. 240].

Молодь спробувала протиставити себе суспільству в цілому, висловлюючи свій протест у порушенні норм моралі і державних законів. Організуючи свої неформальні об'єднання, засновані на насильстві та екстремізмі, спрямованому на тих, хто зумів, скориставшись ситуацією, зайняти якусь благополучну нішу в житті.

У злочинних співтовариствах особистість повністю приймає злочинну спрямованість групи, поділяє її протиправні мотиви і цілі досягнення задуманого. Тому особистість намагається виправдати очікування її членів і лідера такого угруповання. Варто зауважити, що саме в злочинній групі у її членів знижується почуття відповідальності, а домінує всездозволеність, безкарність і захищеність. Причому у деяких членів такої групи з'являється підвищена запопадливість до відстоювання своєї гідності та гідності її членів, а у тих учасників, що вагаються також виробляється почуття переваги по відношенню до оточуючих людей [15].

Таким чином, варто констатувати, що уся молодь в процесі соціалізації об'єднується в групи для самоствердження та спілкування з однолітками. Але тільки для груп з антисуспільною спрямованістю характерне вчинення правопорушень та злочинів [16, с. 73]. Членами таких угруповань стають молоді люди, які не змогли проявити себе в групах, діяльність яких є соціально корисною, тобто у яких були конфлікти в сім'ї та навчальних закладах.

Злочинна група, до якої належить особа, активно впливає на неї, прищеплює їй антисуспільні погляди, заохочує на вчинення правопорушень, сприяє швидкому процесу «перевиховання». На кожному етапі формування кримінальної

протиправної діяльності угруповання ще є можливість повернення до позитивного розвитку, але для цього потрібні певні зусилля, які відповідають зміні умов функціонування. Але якщо така молодіжна група надана сама собі, вона частіше переростає в антисуспільну.

Діти не захищені також від впливу криміналітету, який активно втягує їх у свою сферу, опікується ними і використовує у злочинних цілях. Проблема запобігання дитячій наркоманії, бездоглядності, безпритульності є сьогодні надзвичайно гострою. Зросла кількість дітей-жебраків. За даними експертів, більше 30-ти тис. дітей затримано, які бродяжили та жебракували [6, с. 736; 17, с. 113].

Молодіжні групи виникають стихійно і особи, що входять до них, проводять у них весь свій вільний час. Це визначається специфічними потребами у спілкуванні. Молодь охоче бере участь в неформальних групах тому, що це не потребує особливих здібностей, спеціальних знань. Крім цього, участь в такій групі задовольняє потребу до активного спілкування, створює можливість для самоствердження. При бажанні заслужити визнання, підліток пристосовується до законів, що панують в групі, а це сприяє зростанню його конформності. Усі ці чинники обумовлюють вчинення ним у майбутньому таких дій, які він не здійснив би сам.

Виходячи з вищевикладеного варто констатувати, що політичні та соціально-економічні зміни, зниження рівня життя, втрата моральних орієнтацій, ослаблення функцій сім'ї, криміналізація суспільства наклала глибокий відбиток на поведінку молоді. У загальному вигляді, на думку опитаних співробітників правоохоронних органів, факторами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями є: нестабільність економіки – 31 %; зниження рівня життя – 39 %; неспроможність сім'ї – 22 %; недоліки громадського устрою – 3 %; стратифікація суспільства на групи – 5 %.

Молодіжні угруповання в умовах зростання існуючих протиріч суспільства почали об'єднуватися, щоб якимось самоорганізуватися та гармонізувати найближче оточення. За результатами опитування «неформалів», виявлено такі фактори, що сприяли вступу ними до неформальних груп: набуття почуття безпеки та емоційного комфорту – 61 %; необхідність отримання оцінки своїх дій з боку однолітків – 38 %; самоствердження – 14 % та незалежність від дорослих – 52 %.

Неформальні групи справді стали для молоді формою компенсації життєвих невдач і тим соціальним простором, у якому вони отримали можливість реалізувати себе – самоствердитися у суспільстві.

Україна, вступивши на шлях формування демократичної, правової держави та громадянського суспільства, крім стабілізації економіки, вдосконалення законодавства та правових відносин зіткнулася з необхідністю розвитку у молоді готовності жити у новій соціально-політичній та економічній обстановці. Проте держава виявилася не готовою виділити необхідні матеріальні кошти на виховання та повноцінний розвиток підростаючого покоління, на організацію соціальної допомоги сім'ї, гідного рівня охорони здоров'я, всебічної освіти, дозвілля.

Висновки. У процесі переходу країни у 90-х роках ХХ ст. до нової моделі суспільного устрою відбулося порушення порядку функціонування різних соціально-економічних сфер життя, їх взаємодії, падіння авторитетів, усунення шкали моральних цінностей, посилення дестабілізації суспільства та загострення соціальної напруги, що увійшли до комплексу загальносоціальних причин та умов криміналізації молоді. Лише останніми роками в Україні стали планомірно реалізовуватися пріоритетні національні проекти «Здоров'я», «Освіта», «Житло» та інші, здатні змінити ситуацію на краще.

Неформальні молодіжні групи являють собою особливий різновид молодіжних субкультурних систем, що є типовим варіантом трансформації молодіжних об'єднань, які у певному сенсі відображають взаємовплив соціально-педагогічних та кримінальних факторів у дозвільній сфері.

Втягнення молоді до кримінальної субкультури відчужує їх відмінність від нормального життя, призводячи до певних уявлень, збільшуючи розрив й зменшуючи можливість повернення у соціокультурний простір суспільства. На зміну свідомості молодих людей впливає зручна модель сприйняття навколишнього світу, що виправдовує вчинення протиправних дій, заперечує провину та відповідальність за вчинене, прикриває злочинні спонукання хибними мотивами, а насильницькі дії – хибним почуттям колективізму, взаємодопомоги, звинуваченням жертви. В окремих випадках група, що стихійно склалася, переростає в кримінальну під тиском лідера, який найчастіше сам шукає соратників для вчинення кримінальних правопорушень і, відповідно, формує її.

До спеціальних детермінантів вчинення кримінальних правопорушень молодіжними угрупованнями слід віднести: дисфункціональність сім'ї; соціальну дезадаптацію особи та інші відчуження від соціального середовища; вікові, психічні та інші особистісні особливості; готовність уникнути від вирішення життєвих проблем у світі алкоголю та наркотиків, що утворюють тимчасову ілюзорну стабільність; відсутність можливості реалізуватися у суспільно корисній діяльності; відчуття безцільності існування; відданість близьким; дистанціювання від успішних молодих людей; вплив асоціального середовища.

Список використаних джерел:

1. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.
2. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / под ред. В. Н. Кудрявцева. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 208 с.
3. Криминологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.
4. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Харьков: «Право», 2003. 512 с.
5. Лунеев, В. В. Курс мировой и российской криминологии: в 2 т.: учебник для магистров. Москва : Юрайт, 2012. Т. 1 : Общая часть. 1003 с.
6. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2011. 720 с.
7. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. Москва: НОРМА 2017. 220 с.
8. Півень А. В. Особливості детермінації вуличної злочинності неповнолітніх. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. № 7. С. 325–328.
9. Социально-психологическая характеристика личности несовершеннолетнего преступника: сборник научных трудов о программе исследования личности несовершеннолетнего преступника и социальной ситуации ее развития / под ред. Г. М. Миньковского. М.: Ротапринт Всесоюзного института по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. 115 с.
10. Долгова А. И., Ермаков В. Д., Беляева Н. В. Проблемы типологии несовершеннолетних преступников. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1976. Вып. 24. С. 18–24.
11. Рудой К. М. Щодо актуальності профілактики злочинів, скоєних неповнолітніми. *Підліток і Закон*. 2011. С. 43–49.

12. Слинько М. И. Заказные убийства как вид преступного предпринимательства. Криминологический анализ. Москва : Юристь, 1997. 304 с.
13. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 522 с.
14. Алексеев А. И. Криминология : курс лекций. Москва: Щит-М, 1999. 340 с.
15. Гилинский Я. И. Социология девиантного поведения как специальная социологическая теория. СОЦИС. 1991. № 4. С. 163–184.
16. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.
17. Пустовий О. О. Дитяча бездоглядність та безпритульність в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична.* 2017. Вип. 16. С. 112–116.